

HATAY'DA MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN ETKİLEŞİMİ: ST. GEORGES YA DA HIZIR KÜLTÜ

**The religious interaction between Christians and Muslims in Hatay:
St. Georges or Khezzr Kult**

Doç. Dr. Hüseyin TÜRK*

ÖZ

Anadolu'ya Türklerin yerleşmesiyle birlikte başlayan İslamlaşma ve Türkleşme sürecinde, Müslüman Türklerle yerli Hristiyan halk arasındaki karşılıklı dini etkileşimlerin en önemli örneklerinden biri de St. Georges (Aya Yorgi) kültürüdür. Bugün de Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde bu dini etkileşim sonucunda St. Georges ve Hızır kültürlerinin ne denli birbirlerine karıştıklarını gözlemlemek olasıdır. Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Hatay'da da Hızır kültürü, Hristiyan-Müslüman dini etkileşiminin gözler önüne serilmesi bakımından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Hatay'da Hidrellez (ya da St. Georges Günü) Müslüman ve Hristiyanlar tarafından birlikte kutlanmakta ve Hızır ve St. Georges hakkında benzer söylenceler anlatılmaktadır. Bu çalışmada Hatay'da St. Georges ya da Hızır kültürü konusundaki dini etkileşim alan araştırmasından elde edilen örneklerle dayanarak anlatılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hızır kültürü, St. Georges kültürü, Hristiyan-Müslüman etkileşimi.

ABSTRACT

In Anatolia, Khezzr and St. George are two personages identified with each other with respect to both their characteristic features and their functions. St. Georges (Aya Yorgi) cult is one of the most significant examples of mutual religious interactions between Muslim Turks and native Christian community during the process of Islamizing and Turkicizing beginning with the settlement of the Turks in Anatolia. Even today it is quite possible to observe how much St. Georges and Khezzr cults have been mixed into each other as a result of this religious interaction in the regions where Muslims and Christians live together. The celebrations of Hidrellez (or St. Georges' Day), celebrated by Muslims and Christians together, also set a good example pointing to Christian-Muslim interaction in Hatay. Although there are various perceptions about his identity, all ethnic groups in Hatay have the Khezzr belief. In Hatay, the legend of "the killing of the dragon", known to be of St. Georges, is also attributed to Hızır Bey, who is thought to be the same person as St. Georges, and told with some changes in the place. Thus, dwelling on the findings from our field researches, the main objective of this article has been determined as the examination of the aspects and dimensions of, as well as the reasons for, the religious interaction between Christians and Muslims on Khezzr cult in Hatay.

Key Words

Khezzr cult, St. Georges cult, interaction between Muslims and Christians.

Giriş

Anadolu'da Hızır ve St. George gerek kişilik özellikleri gerekse işlevleri açısından örtüşmeleri bakımından birbiriyle özdeşleştirilmiş iki şahsiyettir. Bugün de Hızır ve St. George adına baharın gelişi kutlanmaktadır. Anadolu'ya Türklerin yerleşmesiyle birlikte başlayan İslamlaşma ve Türkleşme sürecinde, Müslüman Türklerle yerli Hristiyan halk arasındaki karşılıklı dini etkileşimlerin en önemli örneklerinden biri de St.

Georges (Aya Yorgi) kültürüdür. Ocak'a göre (1991: 662); "Bu kültürün önemi, İslamiyet'in Mısır, Suriye ve Irak bölgelerine yerleşmeye başladığı ilk dönemlerden beri Müslüman halklar arasında yer bulan, İslamileştirilmiş belki de en eski Hristiyan kültürlerinden biri olmasından ileri gelmektedir."

St. George günü kutlamalarıyla Hidrellez gününün kutlama tarihinin aynı olması (5 Mayıs 6 Mayıs'a bağlayan gecede), St. Georges'un beyaz atlı,

* Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi
husetürk@yahoo.com

savaşçı ve ejderha öldüren bir aziz olması nedeniyle eski Türk kahramanlarına benzemesi ve Türk velileri ile özdeşleştirilmesi, ejderha söylencesinin Hızır'a ve Sarı Saltuk'a mal edilmesi (Bkz. Ocak 1991: 665-671) gibi bulgular, bu iki kült arasındaki bezerlikleri ve Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki dini etkileşimi açıkça ortaya koymaktadır. Melikoff da, Alevi-Bektaşî'lerin bazı Hristiyan azizleri ve kültleri kendilerine mal ettiklerini ve Rumeli'de de Hidrellez adı altında St. Georges 'un kutlandığını belirtmektedir (43). Husluck, *"Bektaşilik Tedkikleri"* (1928) ve *"Christianity and Islam Under the Sultan"* (1929) isimli kitaplarında bu konuda ayrıntılı, ilginç ve yerinde saptamalar yapmıştır. Ona göre; Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonraki Müslümanlaşma sürecinde Türklerle yerli Hristiyan halk arasında özellikle aziz kültleri konusunda karşılıklı dini etkileşimler söz konusudur. Ocak'a göre (1990); Anadolu'da Hızır sadece St. Georges ile değil, aynı zamanda Baba İlyas Horasani, St. Theodore ve St. Sergios ile de özdeşleştirilmiştir (138-139). Hızır'la aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges bazı Müslüman velileriyle de özdeşleştirilmiştir. St. Georges Teselya'da Torbalı Sultan, Cafer Baba, Mustafa Baba ve Üsküp'de ise Karaca Ahmet Sultan ile özdeşleştirilmiştir (Ocak 1991: 670).

Ocak'a göre (1991); St. Georges, XIII. yy.'da daha Danişmentliler zamanında benimsenmiş ve ejderha öldüren St. Georges resmi, hükümdar Melik Muhammed tarafından basılan sikkenin arka yüzünde yer almıştır. Türkler St. Georges'ı o kadar benimsemişlerdir ki, onu Bozathı Hızır olarak kabullenmişler ve ele geçirdikleri kiliselerde öteki azizlerin resimlerini yırttıkları halde, St. George'unkine dokunmamışlardır. Bugün Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde bu dini etkileşim sonucunda St. Georges ve Hızır

kültlerinin ne denli birbirlerine karıştıklarını gözlemlemek olasıdır. Öyle ki, bu özdeşleştirmede aynı türbelerin veya kilisenin ortaklaşa kullanıldığına da sıkça rastlanmaktadır (671-672).

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Hatay'da da Müslümanlar ve Hristiyanlar aynı azizlere saygı duyabilmekte, aynı dinsel mekânlarda bir araya gelebilmekte ve hatta aynı bayramları kutlamaktadırlar. Hatay'da da Hızır kültü, Hristiyan-Müslüman dini etkileşiminin gözler önüne serilmesi bakımından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Hatay'da Hidrellez (ya da St. Georges Günü) Müslüman ve Hristiyanlar tarafından birlikte kutlanmakta ve Hızır ve St. Georges hakkında benzer söylenceler anlatılmaktadır. Alan araştırması biçiminde yapılan bu çalışmada Hızır kültü konusundaki Hristiyan-Müslüman inanç benzerliği ve etkileşimin güçlü varlığı alandan elde edilen verilere dayanılarak kanıtlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Hızır kültü Konusundaki Müslüman-Hristiyan Dini Etkileşimi

Kimliği konusunda farklı algılar olması karşın, Hızır inancına Antakya'da yaşayan bütün etnik gruplarda rastlanmaktadır. Hristiyanlarda "Ya Allah Ya Mar Corcus" diyerek yardım isteyen herkese Mar Corcus'un yardım edeceğine inanılır. Alevi Nusayrilerde "Ya Ali ya Hızır" diyerek yardım isteyen herkese Hızır'ın yardım edeceğine ilişkin güçlü bir inanç vardır. Hristiyan türbelerinden Samandağ'ın Cemal Gürsel mahallesindeki Mar Corcus türbesinin bulunduğu yere Mar Corcus'un (St. Georges) geldiğine ve atının ayak izlerinin olduğuna inanılır (George Küçükçay, 2001, Samandağ). Anadolu'da bulunan Alevi-Bektaşîlere ait bazı türbelerde de Hz. Ali'nin atının ayak izlerine (ya da Hüseyin Gazi'nin Seyit Battal Gazi'nin)

inanılmaktadır (Türk, 2004: 9-10). “Ejderha öldüren St. Georges motifi ile Alevi Nusayrilerin evlerinde ve türbelerde görülen Hz. Ali’nin beyaz at üzerinde elinde kılıç, yeşilbaşlıklı, kırmızı elbiseli ve yanında aslan olan motifi benzerlik göstermektedir” (Tevfik Usluoğlu, 2001, Antakya). Bu örnekler, Hızır kültü konusundaki Hristiyan-Müslüman inanç benzerliğinin ve etkileşiminin oldukça güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Hatay’da Türk Sünnilerdeki Hızır, Nusayrilerde Hıdır, Hristiyanlarda ise St. Georges (Aziz Corc) ya da Mar Corcus olarak isimlendirilmiş ve adına çok sayıda türbe yapılmıştır. Hatay’da bulunan toplam 56 Hızır türbesinin 51’i Alevi Nusayrilere, 4’ü Arap Hristiyanlara (St. Georges ya da Mar Corcus ismiyle) ve sadece 1’i ise Türk Sünnilere aittir¹. Hatay’da Hızır kültü özellikle Alevi Nusayrilerde² önemli ve çok güçlüdür. Nusayrilerde Hızır’la ilgili söylencelerin sayıca fazla olması, çok sayıda Hızır türbesinin varlığı, bu türbelerdeki inanç ve uygulamalar ve bunların içerisinde kurban ritüelinin önemli bir yerinin olması bu kültürün önemini ve güçlülüğünü göstermektedir. Hristiyan inancında gerçekte türbe inancı bulunmamasına karşın Hatay’da toplam 11 Hristiyan türbesi bulunmakta ve bunlardan çoğunluğu (4) St Georges’a (ya da Mar Cocus’a) aittir. Hristiyanlardaki türbe inancının varlığı ve Hızır inancının güçlü olmasında Nusayrilerle Hristiyanların tarihten gelen yakınlığının önemli bir etkisi bulunduğunu düşündürmektedir.

Ejderha Öldüren St. Georges ve Hızır Söylenceleri

“Ejderha öldürme” motifi her halkın ve her devrin söylencelerinde bulunmaktadır. Özellikle Yunanlılarda bu motif çok kullanılmaktadır. Yunanlıların en çok tanınmış “ejderha öldürenleri” Herakles

ile Perseus’dur. Hristiyanlığın başlaması ile ejderha öldürme görevi Saint’lere ve kutsal şahıslara geçmiştir. St.Georges ve ejderha söylencesi farklı isimler ve ayrıntılardaki bazı farklılıklarla birlikte günümüze kadar anlatıla gelmiştir. Ancak bu motifin ilk kaynağı İ.Ö. üçüncü binde Sümerlilere kadar uzanmaktadır. Çığ’a göre (147,152,161). Bugün Sümerlilere ait en az üç tür “ejderha öldürmeyle” ilgili söylence vardır. Bunlardan ikisinin kahramanları, su tanrısı Enki ile Güney Rüzgarı tanrısı Ninurta’dır. Üçüncüsü ise St.Georges’un aslı olduğu düşünülen kahraman Gılgamış’a aittir. Bu söylencede “Gılgamış ünlü birisi olmak için uzaklardaki yaşam ülkesine gitmeyi ve oradaki sedir ağaçlarını kesip Uruk’a gitmeyi amaçlıyor. Ancak sedir ormanlarının koruyucusu korkunç canavar ejderha Huvava’dır. Gılgamış uzun mücadelelerden sonra canavarı öldürerek, ülkesine geri döner.”

St. Georges çoğu zaman at üstünde, bazen yaya, mızrağı ve kılıcıyla bir ejderha öldürürken betimlenmiştir. Ocak’a göre (2000: 205, 1991: 665–666); kötülüğün ve şeytani eğilimlerin sembolü olarak efsane ve masallarda yer alan ejderha ile mücadele motifinin asıl merkezi orta ve uzak doğudur. Avrupa’da, Türkiye’nin çeşitli müzelerinde ve Antakya’da bu sahneyle ilgili resimlere rastlanmaktadır. Ocak’ın da söylediği gibi; Alan çalışması sırasında Antakya’da özellikle türbelerde, kiliselerde ve eski ermeni köylerinde bulunan evlerde ejderha öldüren St. Georges motiflerine sıkça rastlanmaktadır. Bu nedenle ejderha söylencesinin asıl olarak Hristiyan azizi olan St. Georges’e ait olduğu bilinmektedir. St. Georges ile ilgili söylencelerin IX. yy.dan önce Müslüman halk inançlarını etkilediği bilinmektedir. Hatay’da “Ejderhanın Öldürülmesi” söylencesi Hıdır Bey’e (Hızır Aleyhüsselam) mal edilerek anlatıldığı gibi Hıdır’la aynı kişi olduğu

na inanılan St. Georges'e mal edilerek ve mekânda değişiklik yapılarak da anlatılmaktadır. Aşağıdaki söylenceler bu konudaki Hristiyan-Nusayri etkileşimine iyi bir örnek oluşturmaktadır:

"Beyrut'ta bir ejderha nehrin sularını kesiyor ve kente su vermiyordu. Her suyu kestiğinde de ya bir koyun ya da bir genç kıızı kurban olarak alıyordu. Bir yıl kız verilmesi gerektiği halde, kralın kızından başka kız kalmamış. Bu durumdan kız çok korkmuş ve Mar Corcus'a (St.Georges) sığınmış. Mar Corcus da kıza, kendisini koruyacağına ve ejderhayı öldüreceğine söz vermiş. Sözü nü tutarak kralın kızını kurtarmış. Bu söylenceyle ilgili olarak Altınözü' nün Sarılar köyünde çok sayıda mani söylenmektedir:

Ey kız yerinde dur
Korkma yerinde dur
Ejderhanın öldürülmesinden vazgeçmem
Ben Georges Nisraniyim
(Hannur Kar, 73 yaşında, İlkokul , Sarılar Köyü)

"Tüm ülkelerde dehşet saçan bir ejderha kendisine yaklaşan herkesi nefesiyle zehirliyormuş. Sakinleşmesi için, her gün kendisine iki koyun sunulmakta, koyun bulunamadığında ise kura ile seçilmiş bir insan gönderilmekteymiş. Günün birinde kura kralın kız kardeşine isabet etmiş. Prenses gelinliğini giyerek ejderhanın yanına gelmiş. Ancak ejderha prensese saldırmadan Aziz Georges ejderhayı yaralamış. Yaraladıktan sonra onu prensesin kuşağıyla bağlayıp evcil bir hayvan gibi zaptetmiş. Halka korkmamalarını, eğer Hz. İsa'ya inanırlarsa kendilerini bu canavardan kurtaracağını söylemiş. Halk bunu kabul etmiş ve Aziz Georges da ejderhayı öldürmüştü. Bugün Hristiyanlar tıpkı Hızır gibi Aziz Georges'un da kendilerini kötülüklerden koruyacağına ve zor durumda imdada yetişeceğine inanmaktadırlar. Aziz Ge-

orge adına Antakya'da 6.yy.'dan kalma bir kilise bulunmaktadır." (Karasu, 41)

"Hz. Musa ile Hızır haftanın belirli günlerinde Samandağ Hızır Aleyhisselam makamında buluşup sohbet eder, toplumsal ve dinsel sorunları tartışırlarmış. Buluştukları günlerden birinde önlerinden bir konvoy geçmiş. Konvoyda ağlayan insanlar varmış. Konvoyun önünde bakire, güzel bir kız, arkasında da köy halkı varmış. Hızır ve Musa yaklaşıp sormuşlar "Neden ağlıyorsunuz?" Köylüler "Aman işimize karışmayın, biz senede bir defa köyümüzün en güzel kızını denizden çıkan ejderhaya kurban olarak veriyoruz ve ejderha bu kurban karşılığında bir yıl bize dokunmuyor, böylece rahat ediyoruz" demişler. Hızır "olmaz öyle şey, sakın böyle bir şey yapmayın, ben de sizinle beraber geleceğim" demiş. Birlikte deniz kenarına gitmişler. Deniz yükselmiş ve bir süre sonra bekledikleri ejderha gelmiş. Ejderha kıızı almak üzereyken, Hızır kılıcıyla ejderhanın bir kolunu vücudundan kopartmış. Kol o hızla Lübnan'ın Bahalbek dağlarına kadar uçmuş, dağlara vurunca o dağlardan su fışkırmış. İşte o su Asi adı verilen nehri oluşturmuş. Bu sefer, canavar, Hızır Aleyhüsselam'a yalvarmış, "bir daha vur ki öleyim" demiş. Aslında, Hızır bir kez daha canavara vursa, canavarın kolu yerine gelecek ve daha da güçlenip saldırganlaşacaktı. Hızır bunu bildiği için canavara tekrar vurmamış. Böylece canavar olduğu yere yığılmış ve ölmüş. Bu su (Asi'nin suyu) o dönemlerde Ab-ı Hayat suyuymuş. Hızır o sudan içmiş ve ölümsüzleşmiş. O günden sonra da Allah tarafından dara düşenlere, zor durumda olanlara yardım için görevlendirilmiş..." (Zübeyir Amberli, 52 yaşında, Üniversite, Antakya)

Hızır kültürünün çok güçlü olduğu Hatay'da "Ejderha öldüren St. Georges" motifinin dışında da çok sayıda Hızır söylencesi anlatılmaktadır. Bunlardan

en yaygın olanı Samandağ'ın Hızır A.S. adıyla anılan Hızır bey köyünde bulunan asırlık çınar ağacıyla ilgili olanıdır. Hatay'da herkes tarafından tanınan ve bilinen bu ulu çınar ağacının 2000 yaşında olduğu söylene de araştırmacılar 800-900 yaşında olduğunu belirtmektedirler. Ağacın içinde bulunan boşluk bir zamanlar berber dükkânı olarak kullanılmıştır. Şimdi altındaki alanda şirin bir köy kahvesi bulunmaktadır. Hızır bey köyündeki bu ulu çınarla ilgili Müslüman ve Hristiyan halkın dilinde olan ortak bir söylence de anlatılmaktadır:

“Hz. Musa ile Hızır (Hızır Aleyhüselam) Samandağ'da buluşup dolaştıktan sonra, yorgunluklarını gidermek için Hızır bey köyüne gelip konaklamışlar. Yemek yemiş ve namaz kılmışlar. Bu arada Hızır asasını yere saplama ve unutmış, yollarına devam etmişler. Asayı orada unuttukları akıllarına gelince asayı almak için geri döndüklerinde asanın yeşillenmiş olduğunu görmüşler. Sonra Hızır “Bu asa burada kalsın ve bir ağaç olsun” demiş. Hz. Musa kendi adıyla anılan Musa dağına, Hızır da Antakya'ya doğru yola çıkmış ve birbirlerinden ayrılmışlar (Mehmet Kuş, 60 yaşında, İlkokul Mezun, Hızır bey Köyü; Abdullah Aşkar, 61 yaşında, İlkokul, Hızırbey Köyü).

Hızır bey köyündeki ulu çınarla ilgili olarak anlatılan bir başka söylence de şöyledir:

“Bundan binlerce yıl önce Hızırbey köyünde Ab-ı Hayat suyu varmış. Bu suyu bir ejderha beklemiş. Her yıl ona güzel bir kız hediye edilirse o da bir yudum su verirmiş. Sıra kralın kızına gelmiş. Kızın elleri bağlanmış, tam kurban edilecekken dağdan bir çoban mızrağını çekmiş ve kıza saldırmak üzere olan canavarın kalbine saplama. Bunun üzerine ejderha yerleri kazarak gözden kaybolmuş. Lübnan'da sert bir kayaya başını çarparak parçalanmış ve oradan Asi nehri doğmuş. Halk çobana Hızır Bey

adını vermiş, kralın kızı ile evlenmiş. Yere saplanan mızrağı, koca bir çınar olmuş” (Kızıldağı 1971: 6012-6013)

Hıdrellez ya da St. Georges Günü Kutlamaları

Türbe sayısı bakıldığında Hızır kültünün çok güçlü olduğu görülmesine karşın, Müslümanlarda bu kültün törensel yanını oluşturan Hıdrellez kutlamaları çerçevesinde, kağıda yazılmış dileklerin gül ağacına asılması ya da denize veya Asi nehrine atılması dışında, farklı bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Alevi Nusayrilerde Hızır kültünün törensel ve geleneksel boyutunun önemsenmediği halde dini-inançsal boyutunun aşırı önemsenmesi oldukça şaşırtıcıdır. Ancak Anadolu'daki yaygın biçimiyle “Hıdrellez” isminde olmasa da farklı tarihlerde Nusayriler arasında da bahar bayramını andıran kutlamalar yapılmaktadır. Ayrıca, dini otorite tarafından desteklenmesi de, Nusayri inancındaki halk, özellikle Hristiyanların, hıdrellez kutlamalarından etkilenmekte, onların “St. Georges günü” kutlamalarına katılmakta ve Yumurta bayramlarını kutlamaktadır.

Bugün Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde dini etkileşim sonucunda St. Georges ve Hızır kültlerinin ne denli birbirlerine karıştıklarını gözlemlemek olasıdır. Öyle ki, bu özdeşleştirmede aynı türbelerin veya kilisenin ortaklaşa kullanıldığına da sıkça rastlanmaktadır. Hatay'daki St. Georges³ Günü kutlamaları buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. 5 Mayıs gecesinde Hz. Musa ile Hızır Aleyhüselamın buluştuğuna inanılan Samandağ'daki Nusayrilere ait Hızır türbesini ve İskenderun'daki St. Georges kilisesini bütün dinlerden ve etnik gruplardan insanlar ziyaret ederek dilek dilemektedirler. Özellikle St. Georges günü kutlamalarına her dinden ve etnik gruptan insanlar katılarak benzer

inanç ve uygulamaları sergilemektedirler.

St. Georges Günü İskenderun'da Hristiyanların "St. Georges", Müslümanların ise "Hidrellez" olarak isimlendirdikleri kilisede kutlanmaktadır. St. Georges'un veya Hızır'ın 5 Mayıs 6 Mayıs bağlayan gecede (Rumi 23 Nisan) bu kiliseye uğradığına inanılmaktadır (Dimitri Yıldırım, 51 Yaşında, Üniversite, İskenderun). Bu güne Hristiyanlar "St. Georges Günü" ya da halk arasında "Aziz Corc Günü (Mar Corcus)", Müslümanlar ise "Hidrellez Günü" demektedir. St. Georges'un öteki ismi olan Aya Yorgi ise Antakya'da kullanılmamaktadır. Hristiyan din adamları bu günün "St. Georges' un ölümüyle ilgili olduğunu" söylese de, aslında her iki dinden halk, bu günü "Hidrellez" (Bahar bayramı) olarak kutlamakta, benzer inanç ve uygulamaları sergilemektedirler.

Bugün, zamanla halk arasında Hidrellez ismiyle anılmaya başlanmıştır. Bu gecede istenilen dileklerin gerçekleşeceğine, hastaların şifa bulacağına, uğursuzlukların sona ereceğine, kismetlerin açılacağına, bereketin artacağına inanılmaktadır. Hidrellez günü için önceden hazırlık yapılır. Evler ve bahçeler temizlenir, çocuklara yeni giysiler alınır, kadınlar tarafından düzenlenecek kermes hazırlanır, müzikli eğlenceler düzenlenir, gençlik komisyonları tarafından çeşitli yemekler hazırlanır.

St. Georges kutlamaları çerçevesinde, Hristiyanlar biri gece (5 Mayıs) biri de sabah (6 Mayıs) olmak üzere iki ayın yaparlar. Bu ayinlerde buhur yakılarak St. Georges'un kimliği ve hizmetlerini anlatan dualar, ilahi biçiminde okunur. Gece ayinden sonra, kilisenin bahçesinde ateş yakılır ve etrafında halaylar çekilir. Hristiyanların dini ayinlerinin dışında, geleneksel uygulamalara Arap Sünni, Arap Alevi (Nusayri), Türk Sünni ve Arap Hristiyanlar olmak üzere her

dinden insan katılmaktadır. Geleneksel uygulamalar o denli birbirine karışmıştır ki, onları hangi dinden insanın yaptığını belirlemek oldukça güçtür.

St. Georges Gününe katılan her dinden insan kendi inançlarına göre, dua okur, buhur yakarak dilerler. Her dilek için bir mum yakılır. Madeni para dilek taşına sürülerek de dilek dilenir. Para dilek taşına yapışırsa dileğin gerçekleşeceğine, yapışmazsa gerçekleşmeyeceğine inanılır. Ayrıca tutulan dilekler bir kâğıda yazılarak veya bir şekilde ifade edilerek Meryem ananın tablosunun önüne ya da tabloya yakın bir köşeye bırakılır. Maketler yapılarak da dilek dilenir. Kibrit çöplerinden, küçük taşlardan veya hamurdan yoğrulularak tutulan dileğin bir maketi yapılır. Çocuk sahibi olmak isteyenler hamurdan veya kibrit çöpünden bebek yaparak kiliseye bırakırlar. Evlenmek isteyen gençler, gelin-damat maketi yaparak kiliseye bırakırlar... Bu maketler ve kâğıda yazılan dilekler gece 12'den sonra bir kilise görevlisi tarafından alınıp denize bırakılır. Böylece dileklerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

Her birine bir dua okunup kese içinde kiliseye bırakılan kırk bir tane madeni para, sabah diğer ziyaretçilere dağıtılır. Paraları alanlar bu paraların bereket getireceğine inanarak, cüzdanlarının bir köşesinde saklarlar. Bazı ziyaretçiler ise kırk bir ayrı karınca yuvasından toprak alıp bez bir torbaya koyarak kiliseye bırakırlar. Ertesi sabah erkenden gelip alarak eve götürürler. Aynı uygulama kırk bir taş toplanması ve kiliseye bırakılması biçiminde de yapılmaktadır. Böylece kırk bir günde ev sahibi olunacağına inanılmaktadır. Kismetin açılması için başlarında kilit açtıranlar da vardır.

Farklı bir uygulama da sabah erkenden saat 4-5 arasında sahile gidilerek araba farlarının denize çevrilmesidir. Bu uygulamanın nedeni bilinme-

mektedir. Bu arada, bir miktar deniz kumu alınarak eve getirilir. Böylece ev sahibi olmanın ilk adımının atıldığına ve evin kumunun sağlanmış olduğuna inanılmaktadır.

Bazı ziyaretçiler de kilisenin bahçesindeki zeytin ağacının dallarından kopararak evlerinin kapısının girişine takarlar. Böylece evin bereketinin açılacağına ve huzurlu bir ortam olacağına inanılmaktadır. Zeytin dalı barışın ve kardeşliğin simgesi olarak kabul edildiği için Hristiyan bayram ve ayinlerinde de dağıtılmaktadır. Çiçek ve dallar bayramında zeytin dalı alınarak çiçeklerle süslenmektedir.

Yumurta Bayramı (Sabataj Bayramı)

Sabataj bayramı, Hristiyanların en önemli bayramlarından biri olan ve Hz. İsa'nın dirilerek gökyüzüne çekilmesinin kutlandığı Paskalya bayramıyla doğrudan ilgilidir. İsa'nın yaşama tekrar dönmesi nedeniyle yapılan Paskalya bayramının her yıl sonbaharda ölüp, ilkbaharda dirilen Sümerlilerin Tammuz ve Yunanlıların Adonis şenliklerinden köken aldığı söylenebilir (Hançerlioğlu 363-399). İlkbaharın ilk gündönümünden sonraya rastlayan Mart ayının 14. gününü izleyen ilk Pazar günü yapılan Paskalya bayramındaki en önemli motiflerden biri olan “boyanmış yumurtaların tokuşturulması”na Nusayrilerin kutladığı Sabataj bayramında da sıkça rastlanmaktadır. Bu nedenle 30 Martta (Hicri takvimle 17 Mart) Nusayriler tarafından kutlanan Sabataj bayramı yaygın olarak “Yumurta bayramı” olarak isimlendirilmektedir. Bayramın yapıldığı günün sabahı herkes çok sayıda yumurtayı boyayarak komşu ve akrabalarına dağıtır. Bu yumurtaların bir kısmı aile içinde yumurta tokuşturmada kullanılırken bir kısmı da tüketilir. Yumurta bayramı, Nusayrilere ait Hızır türbelerinde doğa-

nın canlı renklerinin yanı sıra, dirilişi, yeni bir hayatın başlangıcını ve bereketi simgeleyen- boyanmış yumurtalar tokuşturularak kutlanır. Bugün türbelerde yumurta tokuşturan yaşlı veya genç insanlara yaygın olarak rastlanmaktadır.

Yumurta bayramı ayrıca İskenderun'un bir ilçesi olan Arsuz'un Akçalı beldesinde her yıl yerel bir gelenek olarak festival gibi kutlanmaktadır. Akçalı, nüfusu 3600-4000 arasında olan ve Fransızlar zamanında Hristiyanların yoğun olarak yaşadıkları bir belgedir. Fransızların gitmesi, göç ve dışarıdan yerleşmelerle birlikte beldenin demografik yapısında değişimler olmuştur. Bugün Alevi Nusayrilerin yoğun olarak yaşadıkları Akçalı'da eski demografik yapının bir yansıması olarak, Hristiyanların Paskalya bayramından etkilenmeyi gözler önüne seren yumurta bayramı, her yıl bir panayır biçiminde kutlanmaktadır.

Eskiden Akçalı' da bu bayram kahvehanelerde 4-5 gün önceden bahis şeklinde yumurta tokuşturulmasıyla başlardı. Boyanmış yumurtalar evlerde aile içinde, aileler arasında tokuşturulur; yenenler yenilenlerden yumurtalarını alıp yerlerdi. Sabahın erken saatlerinde başlayan bu kutlamalar, gençlerin bayram alanındaki güreş alanında toplanmaları ve güreş müsabakalarıyla devam edirdi. Güreş müsabakaları Akçalı ve çevre beldelerden gelen gençlerin katılımıyla birinci seçilene kadar sürerdi. Bayram günü bir daire çizilir, bu dairenin etrafına izleyiciler, içine ise güreşçiler otururdu. Rakiplerin belirlenmesiyle başlayan güreşler saatlerce sürerdi. Bu gelenek zamanla güreşlerde yaralanmalara ve ölümlere neden olan kavgaların baş göstermesiyle kaldırılmıştır (Ahmet Reyhanoglu, 48 Yaşında, Üniversite, Akçalı).

Bugün yumurta bayramı daha çok bir şenlik veya panayır havasında kutlanmaktadır. Artık evlerdeki hazırlık-

lar ve kutlamalara rastlanmamaktadır. Eskiden güreş yapılan, yumurta tokuşturulan bayram alanında, bugün panayır kurulmuş ve satışlar yapılmaktadır. Yöresel tatlılar, kebab çeşitleri, hediye-lik eşyalar (giyim, takı, süs eşyası) ve ev eşyalarının satıldığı panayırda bir bahar canlılığı gözlemlenir. Akçalı'ların yumurta bayramı o kadar ünlenmiştir ki, her yıl 30 Martta buraya Sivas, Mardin, Kayseri ve Maraş gibi uzak illerden satıcılar gelmektedir. Satışların yanı sıra bayram alanında çekilişlere, halka atma, çark döndürme ve bunun gibi oyunlara sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca bayram alanının etrafındaki yeşillik alanlarda piknik yapılmakta, içki içilerek müzik eşliğinde oyunlar oynanmaktadır. Bayramın en eğlenceli tarafı ise yapılma nedenine uygun olarak, boyanmış yumurta satan tezgâhların önünde yapılan yumurta tokuşturma yarışıdır.

Bayramda nişanlılardan erkek tarafının kız tarafına bir sepet içinde ren-gârenk boyanmış yumurta ve çiçekler getirmesi geleneği bugün de sürdürülmektedir. Bayram ertesinde düğün sayısının artmakta olduğu herkes tarafından dile getirilen yaygın gözlemlerdendir. Bu yüzden bu bayramı “kız bayramı” olarak isimlendirenler bile vardır. Bayramın bugün de sürdürülmesinde asıl güdeleyici olan genç kuşaktır. Öyle ki, Akçalı ve çevre beldelerden gelen genç erkekler, en güzel elbiselerini giyerek süslenen genç kızları beğenirler. Bayramın bir amacı da genç kız ve erkeklerin birbirleriyle tanışmalarıdır.

Geçmişte Hristiyan kültüründen etkilenme ve benzer motifler göz önünde bulundurulduğunda; Akçalı'da kutlanmakta olan yumurta bayramının pas-kalya bayramının zamanla değişmiş bir biçimi olduğu söylenebilir. Ancak, bölgedeki Şeyhlerin ısrarla “Bu bayramın Hristiyanların bayramı ile ilgisi yoktur,

Nevruz bayramıdır” demelerine karşın, 21 Mart'ta Nusayrilerin dini bayramları kapsamına giren ayrı bir Nevruz bayramının varlığı, bu görüşü doğrulamamaktadır. Eski Türk takvimi ve İran takviminin yılbaşı olarak bilinen ve doğanın yeniden canlanması nedeniyle 21 Mart'ta yapılan Nevruz kutlamalarıyla aynı tarihe denk gelen ve Hz. Ali'nin doğum günü olduğuna inanılması nedeniyle kutlanan Nevruz (21 Mart) bayramı kutlama değil, kurban kesilmesi ve toplu namaz içeren dini ibadet biçiminde yapılmaktadır. Yumurta bayramının (Sabataj) bir tür Nevruz bayramı olduğunun savunulmasında Nusayrilğin belirgin özelliklerinden biri olan takiyenin varlığının yanı sıra, yerel basının ve son dönemlerdeki devlet politikalarının da etkili olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Bugün de farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir. İnsanları birbirine yaklaştıran beş temel değişken bulunur: Aynı soydan olmak, aynı dili konuşmak, aynı coğrafyayı paylaşmak, aynı inançtan olmak ve tarih birliği. Etnik köken, dil ve din Antakya'da yaşayan toplulukların kimlik oluşumlarında önemli bir yer tutar. Evlilik konusunda belirgin kopuşlar yaşansa da farklı topluluklar ortak coğrafyayı ve kaderi paylaşmanın, uyumlu bir ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirmele-rinin etkisiyle bir ortak yaşama payda-sında kaynaşmışlar ve dayanışma içindedirler. Antakya'da yaşayan insanlar farklı etnik kökenden ve farklı dinlerden olmalarına, farklı dilleri konuşmalarına karşın, tarihten gelen Antakyalı olma bilinciyle ve aynı toprak parçasında ortak bir yaşam biçimini paylaşmayı başarabilmişlerdir. Hızır kültü konusundaki benzerlik ve etkileşim konusundaki elde

edilen veriler de bu ortak yaşama biçiminin paylaşılmasına iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Hatay'da da Müslümanlar ve Hristiyanlar aynı azizlere saygı duyabilmekte ve aynı dinsel mekânlarda bir araya gelebilmektedirler. Hatay'da Hıdırellezin Müslüman ve Hristiyanlar tarafından aynı mekânda birlikte kutlanması ve Hızır ve St. Georges hakkındaki anlatılan benzer söylencelerin bulunması, Hızır kültü konusunda Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki etkileşimi gözler önüne sermektedir. Ancak, başka konularda da olduğu gibi Hızır kültü konusunda da özellikle de Nusayriler (Arap Aleviler) ile Hristiyanlar arasındaki benzerlik ve etkileşimin çok daha fazla olduğu görülmektedir. Antakya'da geçmişte Arap Hristiyan ve Nusayrilerin birbirlerine yakın evlerde ve mahallelerde oturmaları iki grup arasındaki dayanışma ve etkileşimi güçlendirmiştir. Ayrıca, yerleşik bir kültürün temsilcisi olan her iki grubun da Arap kökenli olmaları ve aynı dili konuşmaları da bu etkileşimde rol oynamaktadır. Nusayrilerin her dine her inanca saygılı olmaları ve bütün peygamberleri kutsal saymaları da bu etkileşimin nedenleri arasında sayılabilir.

NOTLAR

1. Hatay'da bulunan Hızır türbelerinin isimleri, mimarisi ve türbelerdeki inanç ve uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. (Türk 2002).

2. Nusayriler (Arap Alevileri), Lübnan, Suriye ve Türkiye'nin güneyinde Adana, Mersin ve özellikle de Hatay'da yaşamaktadır. Hatay'da yaşayan Nusayriler, diğer etnik gruplara göre, daha kapalı ve daha gizli bir cemaat örgütlenmesine sahiptirler. Nusayrilik batıni ve alevi öğretilere dayalı olan kendine özgü bir mezheptir. Batınilığın temel ilkesi olan batıni-zahiri ilişkisi Nusayrilerin bütün inanç dünyalarında etkili olmaktadır. Hz. Ali'nin tanrılaştırılması, Hızır inancı ve türbe inancının güçlülüğü, tecelli ve tenasüh, tevil ve takiye, Hristiyan bayram ve törenlerinden etkilenme ve amcalık geleneği Nu-

sayriliğin en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nusayrilik hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. (Türk 2005).

3. St. Georges, Hristiyan inancına göre; "Küçük yaşta asker olan, önemli askeri başarılar elde etmiş ve 300 yıl önce öldürülmüş Romalı bir komutandır. Hristiyanları cezalandırmak için görevlendirilmiştir. Ancak annesi Hristiyan olduktan sonra ondan etkilenerek Hristiyanların gerçek anlamda koruyucusu olur. Daha sonra Kral Konstantin komutanlık rütbesini elinden alır. Ağır işkencelere maruz kaldığı halde yaşamda kalmayı başarmış ve birçok hastayı iyileştirmiştir. Şifa dağıttığı çok sayıda insanın Hristiyan olmasını sağlamıştır" (Basil Çapar, 69, İlkokul, Samandağ).

KAYNAKÇA

- Çığ, Muazzez İlmiye. *Tarih Sümer'de Başlar*. Ankara: TTK Yayınları, 1998.
- Hasluck, F. W. *Bektaşilik Tedkikleri Anadolu'nun Dini Tarih ve Etnografyasına Dair*, (Osmanlıcaya çeviren Ragıp Hulusi). İstanbul: Tetkikat Merkezi Neşriyatı, 1928.
- Hasluck, F. W. *Christianity and Islam Under The Sultans*. 2 Cilt Oxford:Clarendon Pres, 1929.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Karasu, Mehmet. *Pembe Yapraklı Utanç Şafak, Daphne (Defne)*, Ankara: Karşı yayınları, 1999.
- Kızıldağı, Edip. "Hatay'da Hızır İlyas Efsaneleri". *TFA* 1971. Cilt 13, Sayı 263.
- Melikoff, Irene. *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- . *İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-Ilyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yayını, 1990.
- . "XIII - XV. yy'larda Anadolu'da Türk-Hristiyan Dini Etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü". *Belleten*, Sayı 214: 665-671, Ankara: TTK Yayını, 1991
- Türk, Hüseyin. 2004, "Alawi Syncretism: Beliefs and Traditions in Shrine of Hüseyin Gazi". *Journal of Religious Culture*. no 69 (2004): 1-16.
- . "Sultan Melek Türbesi ile İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi". *Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Yunus Emre Özel Sayısı*. 1991, Sayı 91/1: 115-127.
- . *Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2002.
- . *Nusayrilik, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.

RESİMLER

Antakya'nın genel görünüşü

Hırbey Köyündeki ulu çınar (Samandağ)

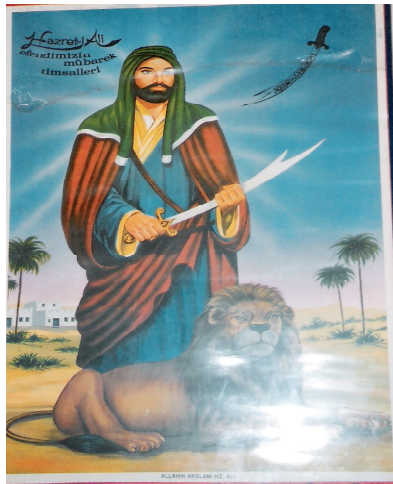
Türbenin etrafında arabayla dönenler (Hızır türbesi/ Samandağ)

St. Georges (Mar corcus) tarafından ejderhanın öldürülmesi (Yoğunluk Köyü-Samandağ)

Mar Corcus türbesi (Sarılar/Altınözü)

Hız. Ali'nin resmi (Nebi Hamza türbesi/Affan)